

Hoofdstuk 4: Een analyse van *Panorama* en *De Spiegel*, 1960-1968

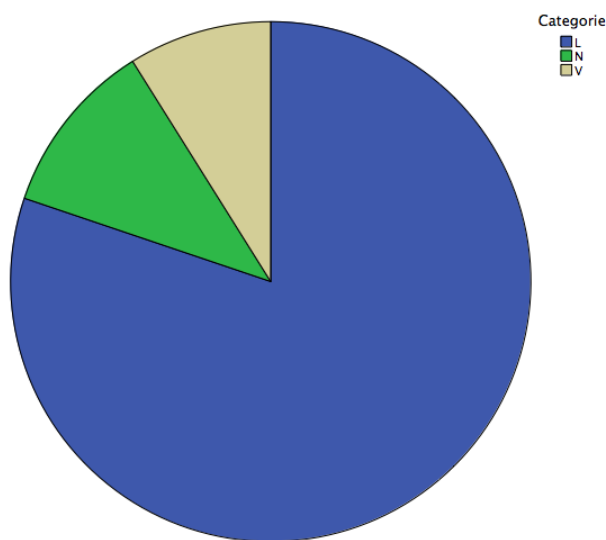
In dit hoofdstuk zal antwoord geven op de derde deelvraag: *Op welke wijze werden het Afrikaanse continent en haar bewoners gerepresenteerd gedurende de periode 1960-1968 in Panorama en De Spiegel en in hoeverre verschillen beide bladen hierin?* Dit zal ik doen door alle artikelen en foto's uit fotorubrieken te kwantificeren. Deze gegevens komen terug in de eerste deelparagraaf. Hieruit zal duidelijk worden op welke sociaaleconomische groepen door de tijdschriften Afrika representeerden. Vervolgens zal ik door middel van geanalyseerde artikelen een antwoord geven hoe er over deze groepen werd geschreven. Omdat niet alle onderzochte artikelen hieruit kunnen worden behandeld, zal ik een selectie daarvan in de daaropvolgende deelparagrafen nader uitwerken. De keuzes voor deze artikelen zal ik per deelonderwerp toelichten. Doordat uit mijn analyse is gebleken dat beide bladen in deze tijdsperiode nauwelijks inhoudelijk van elkaar verschillen, heb ik gekozen om beide bladen in eenzelfde hoofdstuk te beschrijven. Ook in dit hoofdstuk zal ik onderzoeken in hoeverre er sprake is van *othering* en welke patronen van Hondius terugkomen in de artikelen over de Afrikaanse bevolking. Hieruit zal blijken of Afrika en haar bewoners op eenzelfde manier werden beschreven als in hoofdstuk 3, of dat er veranderingen zijn vast te stellen.

4.1 Kwantitatieve gegevens over de artikelen in *Panorama* en *De Spiegel*, 1960-1968

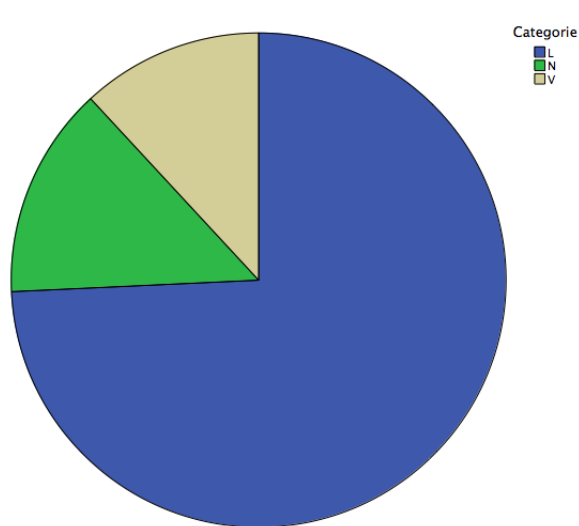
Tussen 1960 en 1968 heeft het blad *Panorama* 217 keer het Afrikaanse continent en haar bewoners als onderwerp gehad. In *De Spiegel* zijn in deze onderzoeksperiode 120 artikelen en foto's met ondertekening verschenen. Ten opzichte van de vorige onderzoeksperiode is dit voor *Panorama* ruim 2 keer zoveel, voor *De Spiegel* is dit een toename van 11 procent. Het zwaartepunt van de aandacht ligt overduidelijk in de eerste jaren na het verkrijgen van de onafhankelijkheid van het merendeel van de Afrikaanse kolonies. Ruim 44 procent van de artikelen zijn in de eerste drie jaar van onderzoeksperiode gepubliceerd. Wederom gingen de meeste artikelen over Belgisch Kongo. In *Panorama* besloeg Kongo 44 procent van het totaal aantal artikelen, terwijl er in *De Spiegel* ruim 53 procent aan dit nieuwe land werd besteed. Voor de redacties van deze tijdschriften bleef Kongo een zeer geliefd onderwerp, terwijl er nog zestien andere Afrikaanse landen in 1960 hun zelfstandigheid verwierven.

Zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk werd, ging bijna driekwart van het totaal aantal artikelen over de Afrikaanse bevolking. Zoals afbeelding 20 en 21 laten zien, gaat er in de periode 1960-1968 in beide bladen veel meer aandacht uit naar de politieke leiders van de Afrikaanse staten. Bij *Panorama* (afbeelding 19) gaat ruim 77 procent van de artikelen gaat

over deze groep (L), terwijl 11 procent over de bevolking gaat. Het blad *De Spiegel* (afbeelding 20) besteedde bijna 74 procent van de artikelen over Afrika over de Afrikaanse leiders (L). Over de plaatselijke bevolking (V) wordt in beide bladen, anders dan voor 1960, nog maar minimaal geschreven. Daarmee representeren de leiders van de nieuwe staten tussen 1960 en 1968 het Afrikaanse continent. In de volgende deelparagrafen zal duidelijk worden welke beeldvorming in beide tijdschriften is terug te vinden.

Afbeelding 19

Afbeelding 20

Legenda: L = leiders, N = natuur, V = volk

4.2 Zwarte Furie in de Kongo, een analyse van een artikel uit *De Spiegel*, 1960

Zeventien Afrikaanse koloniën werden in 1960 onafhankelijk van hun Franse, Britse en Belgische koloniale overheersers. Door dit enorme aantal werd 1960 ook wel ‘het jaar van Afrika’ genoemd.¹ Beide tijdschriften besteedden hier veel aandacht aan. Maar liefst 31 artikelen werden hier in 1960 door *Panorama* aan gewijd (ruim 60 procent). Voor *De Spiegel* waren dit er 17 (65 procent van het totaal). Om deze reden heb ik gekozen om een groot artikel over de Kongoleze onafhankelijkheid uit *De Spiegel* van 1960 te analyseren. Evenals bij de Mau-Mau-opstand, wordt deze crisis in beide bladen aangegrepen om Afrika te representeren als een wild continent, die door het wegvallen van het koloniaal bestuur hun oude, primitieve en gewelddadige gewoontes hebben opgepakt.

Hoewel het dekolonisatieproces in vrijwel alle Afrikaanse landen geruis- en geweldloos verliep, was dat niet het geval in Kongo. Rivaliserende stammen namen tegen elkaar de wapens op, en de Belgen ontvluchtten daardoor in paniek hun kolonie. De grootste

¹ Mwakikagile, *Africa 1960 – 1970*, 27.

provincie van het land, Katanga, splitste zich vrijwel direct na het uitroepen van de onafhankelijkheid van Kongo af. Deze onlusten, al snel bekend als de Kongo Crisis, zorgde voor een enorm bloedvergieten tussen deze provincie en het regeringsleger. De onlusten bleven niet beperkt tot enkel 1960. Deze opstandige provincie zou door middel van aanhoudend militaire pressie pas in 1963 weer onderdeel uitmaken van de Republiek Kongo.

De onlusten waren vrijwel direct nadat de Belgen de macht aan de Kongolezen hadden overgedragen uitgebroken. De Belgische koning Boudewijn sprak tijdens de soevereiniteitsoverdracht in Kongo op 30 juni 1960 uitvoerig over zijn voorganger:

*‘Toen Leopold II het grote werk aanvatte dat vandaag zijn bekroning vindt, is hij niet naar hier gekomen als veroveraar maar als brenger van de beschaving’.*²

Die beschaving was volgens Boudewijn voor de komst van de Belgen niet aanwezig in dit gebied, waardoor de Belgen dit gebied wel moesten interveniëren.

Soortgelijke bewoordingen zijn ook te vinden in het artikel *Zwarte Furie in de Kongo*. Dit is een van de twee grote artikelen die geplaatst zijn in nummer 44 en uitgegeven op 30 juli 1960 over de onafhankelijkheid van Kongo. Dit verslag gaat over de rellen die ontstonden direct na het uitroepen van deze republiek.³ Deze soevereiniteitsoverdracht verliep echter allesbehalve vredig.

*‘Nadat koning Boudewijn was vertrokken, vierden de Kongolezen nog enthousiast hun gloednieuwe onafhankelijkheid. Deze feestvreugde was echter van korte duur, waarna er conflict uitbarstte tussen negerarbeiders en de politie die een loonsverhoging eisten. Bij het zien van bloed ontwaakten bij de negers hun primitieve instincten. Zo veranderde de onderlinge ruzie plotseling in een dramatische jacht op de blanke bevolking van Belgisch Kongo. Als bezeten furies zijn de Bankongo-negers en de Bayaka-negers elkaar te lijf gegaan. Negers lynchen neger’.*⁴

Net als in de vorige onderzoeksperiode (1948-1959) komen dezelfde bewoordingen terug om de plaatselijke bevolking te beschrijven. Net als voor 1960 was het woord ‘neger’ algemeen gangbaar. De geweldsuitbarsting van de lokale bevolking worden wederom als primitief beschreven, waarvan de ‘blanke bevolking’ het slachtoffer is. Ook hier wordt de huidskleur

² <http://histotheek.classy.be/boudewijn30juni.html> (22-03-2018).

³ *De Spiegel*, 30 juli 1960, 4-7.

⁴ *De Spiegel*, 30 juli 1960, 5.

expliciet genoemd, waardoor extra wordt benadrukt dat de blanken de weerloze slachtoffers zijn van donkere primitievelingen. Verschillende elementen uit het koloniale discours zijn hierin terug te vinden. De Engelsen gebruiken voor Afrika primair de term donker (*dark*), de Fransen primair de term wild (*sauvage*).⁵

*‘Nu de meeste blanken zijn gevlucht en de negerbevolking toch haar onafhankelijkheid wil laten gelden, gaan de Kongolezen elkaar te lijf. De chaos is niet te beschrijven. Zij konden de weelde van de vrijheid nog niet dragen. In enkele uren tijds is moderne Kongo weer naar het peil van een eeuw geleden teruggezaakt. De tam-tam dreunt weer’.*⁶

Volgens de schrijver is het geweld tussen deze groepen het gevolg van het vertrekken van de Belgen. Ook hier wordt de beschavingsmissie van de Europeanen gelegitimeerd. De Belgen hadden de moderniteit gebracht. Het geweld tussen deze groepen zou dan ook het gevolg zijn van het vertrek van de Belgen, waardoor de Kongolezen de klok weer terugdraaiden naar de periode van voor de kolonisatie. De beeldspraak van de ‘tam-tam’ roept het beeld op van een primitieve manier van communiceren, en past in het patroon ‘exotisme’ van Hondius. De taal in het artikel is knip-en-klaar: Kongo verandert zonder de aanwezigheid van de Belgen terug naar een land zonder beschaving waar de bevolking elkaar op bloeddorstige manier afmaakt.

4.3 Analyse van foto's uit de fotorubrieken van *Panorama* en *De Spiegel*, 1960

De fotorubrieken van beide tijdschriften zijn gedurende de jaren 1960 tot en met 1962 gevuld met foto's van de onafhankelijkheidsgolf van tientallen Afrikaanse landen. Net als de artikelen heeft het merendeel van de foto's betrekking op Kongo. In deze paragraaf heb ik een selectie gemaakt van een aantal foto's die typerend zijn voor de gepubliceerde foto's die betrekking hebben op de nieuw ontstane Afrikaanse landen.

Afbeelding 21 is afkomstig uit het 43^e nummer van *De Spiegel* van 1960. Op connotatief niveau is er een zittende donkere man te zien die een modern Westers kostuum draagt. De man wordt omringt door eveneens donkere mannen, die de stoel van de geklede man dragen. Deze mannen hebben echter een ontbloot bovenlijf en

Afbeelding 21

⁵ Corbey, *Wildheid en Beschaving*, 158.

⁶ *De Spiegel*, 30 juli 1960, 7.

versierde broeken aan. Hierdoor ontstaat een groot contrast tussen de geklede man en de schaars geklede mannen. Overduidelijk zijn de tegenstellingen beschaafd versus primitief, gekleed tegenover naakt, en zittend versus staand te zien, waardoor de foto een beeld geeft dat de geklede man letterlijk en figuurlijk boven de schaars geklede mannen staat. Het onderschrift van de afbeelding speelt een versterkende en verklarende rol op denotatief niveau. Hierdoor worden de binaire tegenstellingen die op het eerste niveau al naar voren komen, extra vergroot:

*‘De ‘Satchmo’ (een van de bijnamen van de Amerikaanse trompettist Louis Armstrong) werd op een draagstoel binnen gehaald door dansers van de Lolele Akaku stam. In het Boudewijn Stadion werd zijn optreden gevolgd door wilde krijgsdansen. Men zou wensen dat de Kongolezen zich alleen op deze wijze amuseerden!’.*⁷

De geklede man is Louis Armstrong, een bekende Amerikaanse jazztrompettist, die een bezoek aan de hoofdstad Leopoldstad brengt. Uit het onderschrift blijkt dat de gefotografeerde mannen lid zijn van een stam die wilde krijgsdansen uitvoerden. Hierdoor wordt het beeld van de schaars en traditioneel en tevens primitieve Afrikaanse geklede mannen tegenover de geklede en Westerse Amerikaan extra versterkt. De schrijver refereert op een ironische wijze naar de onlusten die na de onafhankelijkheidsverklaring van Kongo zijn uitgebroken. De auteur drijft hier in zekere zin de spot mee, waardoor de gewelddadigheden worden beschreven als amusement.

Afbeelding 22

Ondanks de onlusten waren er in Kongo ook feestelijkheden. Een van de eerste foto's die hierover in *Panorama* verscheen, is afbeelding 22.⁸ Te zien zijn een groep zittende mannen en vrouwen, die allerlei witte cirkels op hun gezichten hebben. Het onderschrift voorziet deze afbeelding van een verklaring:

⁷ *De Spiegel*, 16 juli 1960, 7.

⁸ *Panorama*, 9 juli 1960, 31.

*‘Dit is geen foto uit vroeger jaren, toen de negers, nog onwetend van onafhankelijkheid en zelfbestuur, op hun eigen wijze feestvierden, maar een opname ter gelegenheid van de Kongolese vrijheidsfeesten’.*⁹

Deze ‘vroeger jaren waarin deze ‘negers’ klaarblijkelijk onwetend waren, is op 9 juli 1960 gepubliceerd. Dit is minder dan een maand geleden, toen Kongo nog Belgische bezit was. Op 30 juni 1960 werd Kongo onafhankelijk van de Belgen. De ‘onwetendheid van zelfbestuur’ heeft tot 30 juni 1960 geduurd. Ondanks dat de Kongolezen nu zelf aan de macht zijn, zijn de gebruiken niet veranderd:

*‘De manier van plezier maken, de beschildering en bevedering, zijn nog altijd dezelfde, maar de positie van de feestvierders is ingrijpend veranderd. Zij zijn onafhankelijk geworden en moeten nu hun eigen boontjes doppen. Uit hun midden zijn enige mannen opgestaan, die nu zelf aan het roer staan van het staatsschip en een eigen koers voeren. Of zij erin zullen slagen een stranding te voorkomen is nog de vraag.’*¹⁰

Deze auteur vraagt zich hier hardop af, of dit nieuwe land zonder de Belgische voogdij zich staande zal houden. Uit de bijgevoegde afbeelding en de cynische toon van de laatste zin zijn een grote twijfel af te leiden. De metafoor van een schip dat door een woeste zee moet en de kans heeft te zinken, is snel gemaakt. Deze foto, waarop deze groep Kongolezen allerlei versierselen op hun gezicht hebben, draagt hieraan bij. Zoals we in het artikel over de *Tweeling* al zagen, versierden Kongolezen tijdens vieringen hun gezicht. De mannen die de leiding van het land hebben overgenomen, komen niet op de foto terug. De Kongolezen worden op deze manier, met hun beschilderde gezichten, gerepresenteerd als beschilderde feestvierders.

Niet alleen Kongo werd in 1960 onafhankelijk. Uit Frans-Equatoriaal Afrika, ook als Frans-Kongo bekend, ontstonden welgeteld vier verschillende landen. Net als in Kongo vonden er ook in deze nieuwe naties na het verkrijgen van de onafhankelijkheid festiviteiten plaatst. Opnieuw besteedde *Panorama* in haar fotorubriek *Panorama op het wereldnieuws* hier aandacht aan (afbeelding 23):

⁹ *Panorama*, 9 juli 1960, 31.

¹⁰ *Panorama*, 9 juli 1960, 31.

‘Ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de onafhankelijkheid van het Kongo-Brazzaville vond in de hoofdstad Brazzaville een grote parade plaats. Naast stramme militaire formaties deden hier ook folkloristische groepen aan mee.’¹¹

Afbeelding 23

De aangehaalde militairen zijn echter niet op deze foto te zien. De hoogwaardigheidsbekleders die op de achtergrond staan, vallen door de feestvierende dansers op de voorgrond nauwelijks op. Dit geldt eveneens voor staatslieden en buitenlandse hoogwaardigheidsbekleders. Ondanks deze ‘aangeklede’ personen, wordt dit

onafhankelijkheidsfeest gerepresenteerd door een groep mensen met ontblote bovenlijven en rieten rokjes en ‘deze danseres op haar eigen ‘podium’.¹²

De gangbare manier om de Afrikaanse bevolking af te beelden, namelijk primitief en naakt, leidt tot hardnekkige terugkerende imaginaire tegenstellingen, die zowel voor als na 1960 in beide tijdschriften terug zijn gevonden. Europa versus Afrika, ontwikkeld versus primitief, ingetogen versus uitbundig. Afrikanen werden gerepresenteerd als ‘de ander’ die zonder Europese beschaving direct zou terugvallen in barbaarse geweldsuitbarstingen.

4.4 Overgangsfase in de beeldvorming van staatsbezoeken in *Panorama* en *De Spiegel*, 1961

De in 1960 onafhankelijk geworden landen stonden door het wegvallen van de Fransen, Britten en Belgen zelf aan het roer. Wat direct terug te zien is in beide bladen, is dat deze landen direct allerlei (Westerse) landen uitnodigden om de buitenwereld te laten zien dat zij als volwaardige naties meetelden in de wereldpolitiek. Gedurende het jaar 1961 zijn er in beide bladen verschillende foto’s afgebeeld die staatsbezoeken van staatshoofden aan de nieuw ontstane Afrikaanse landen aflegden.

Onder andere de Engelse koningin Elisabeth II heeft in het begin van de jaren 1960 meerdere voormalige Britse koloniën een bezoek gebracht. Tussen 1961 en 1963 zijn er

Afbeelding 24

¹¹ *Panorama*, 31 augustus 1960, 34.

¹² *Panorama*, 31 augustus 1960, 34.

verschillende foto's in de fotorubrieken *Panorama van de wereld* en *De wereld in spiegelbeeld* verschenen, die het ambivalente beeld dat beide tijdschriften gedurende deze onderzoeksperiode goed weergeven.

De eerste foto is gepubliceerd in juli 1961 (afbeelding 24) en is gemaakt in Sierra Leone. Dit land maakte zich in april 1961 los van Groot-Brittannië. Het onderschrift bij deze foto luidt:

Afbeelding 25

‘Koningin Elizabeth II glimlacht minzaam als haar weergierige echtgenoot zich vooroverbuigt om ’t kistje met een boa-constrictor nader te bekijken. Het is een geschenk van de eerste minister van Sierra Leone aan de prins.’¹³

Het geschenk, een slang, is op de foto niet te zien. Wat wel te zien is de Queen, haar echtgenoot, de minister-president van Sierra Leone en enkele omstanders. Al deze personen op de foto dragen een keurig pak. De toeschouwers dragen eveneens een pak, waaronder de breed lachende persoon achter prins Philip. Een totaal andere foto van hetzelfde staatsbezoek wordt een paar weken daarna het tijdschrift afgebeeld. *‘Mag ik ook meedoen?’¹⁴* is de vraag die onder een andere foto van het Britse staatsbezoek aan Sierra Leone is gepubliceerd (afbeelding 25):

‘Deze vraag lijkt koningin Elizabeth zichzelf te stellen als ze staat te kijken naar de spelletjes waarmee de inheemse bevolking van Sierra Leone zich amuseert. Koningin en gemaal maken na hun reis naar Ghana nog een verdere tournee door Afrika.’¹⁵

Deze afbeelding staat in groot contrast met de vorige afbeelding. Waar van de politieke leiding uit Sierra Leone een afbeelding in een Westers maatpak is afgedrukt, wordt de bevolking van datzelfde land in traditionele kleding aan de lezers getoond. Daarnaast wordt de bevolking als inheems beschreven, die zich enkel lijkt bezig te houden met het spelen van

¹³ *Panorama*, 1 juli 1961, 45.

¹⁴ *Panorama*, 8 juli 1961, 33.

¹⁵ *Panorama*, 8 juli 1961, 33.

spelletjes. Het is een groot contrast tussen de Britse vorstin en de eerste minister van Sierra Leone enerzijds, en de lokale bevolking anderzijds.

Na Sierra Leone werd Ghana bezocht. Eind 1961, op 9 december, publiceerde *De Spiegel* drie foto's van drie Ghanezen in wederom de fotorubriek *De wereld in spiegelbeeld* (afbeelding 26). *Het onderschrift luidt:*

*'De nieuwste snuffjes op het gebied van de Ghanese hoedenmode werden gelanceerd ter ere van het bezoek van Koningin Elizabeth en haar gemaal aan deze jonge Afrikaanse staat. De mannequins zijn inlandse tovenaars.'*¹⁶

Van deze drie Ghanezen zijn close-up afbeeldingen afgedrukt. De hoofddeksels, geheel volgens de laatste 'hoedenmode', zijn diverse modellen. Door het gebruik van de termen mode en mannequins worden de hoofddeksels van deze Ghanezen bespot. Ondanks dat de Britse koningin dit staatsbezoek aflegde, zijn er geen foto's van *the Queen*, de Ghanese president of andere hoogwaardigheidsbekleders te zien. Alhoewel de Afrikaanse leiders in Westerse kledij in deze periode worden afgebeeld, wordt de plaatselijke bevolking nog steeds als primitief weergegeven. In meerdere artikelen, waaronder het artikel over de Mau-Mau's, worden Afrikaanse volkeren als tovenaars gerepresenteerd, die heidense rituelen uitvoeren. Alhoewel het een groot contrast met de periode ten tijde voor de dekolonisatie, waarbij ook de politieke leiders werden beschreven als stamhoofden, krijgen de 'gewone' bevolkingsgroepen nog steeds op stereotypen toebedeeld.

Afbeelding 26

4.5 Afrika heeft een Eigen 'Jackie', een analyse van een artikel uit *Panorama*, 1962

In 1962 vindt er in zowel *Panorama* als in *De Spiegel* een grote verschuiving in de representatie van Afrika en haar bewoners plaats. Waar beide bladen in de eerste 2 jaar op een sceptische en ambivalente manier over deze nieuwe staten schreven, is er vanaf 1962 een duidelijke verandering in de beeldvorming te zien. Deze nieuwe staten, op Kongo na, ging het zelfbestuur goed af, waardoor de door mij gevonden artikelen hoofdzakelijk een positieve toon terug te vinden is. Om deze reden heb ik het artikel *Afrika heeft een eigen 'Jackie'* geselecteerd. Dit artikel staat symbool voor de manier waarom *Panorama* en *De Spiegel*

¹⁶ *De Spiegel*, 9 december 1961, 39.

Afrikaanse leiders na 1962 beschrijven, namelijk als nieuwe handelspartners. De beeldvorming veranderde daardoor definitief naar modern staatshoofden, terwijl er over de bevolking nauwelijks nog werd gepubliceerd.

De Nederlandse bedrijven begrepen dat er met deze nieuwe landen zaken konden worden gedaan. Zo stond er op 12 februari 1962 in het Algemeen Dagblad een artikel over ‘zakelijke verkenningen’ in West-Afrika. Bericht werd over een economisch medewerker van het Afrika Instituut te Rotterdam die op reis ging naar Kameroen, Ivoorkust, Mali en Marokko *‘teneinde daar in het kader van de exportbevordering opdrachten uit te voeren ten behoeve van het bedrijfsleven.’* Naast deze landen werden mogelijk ook nog andere Afrikaanse landen bezocht, *‘indien van de zijde van het bedrijfsleven voldoende belangstelling bestaat.’* Uit een mededeling van het Instituut aan het bedrijfsleven blijkt dat er *‘een voortdurende heroriëntatie noodzakelijk is gezien de ingrijpende politieke wijzigingen in die gebieden en de structurele veranderingen in de organisatie van de handel ter plaatse.’* Uit het artikel komt duidelijk naar voren: nieuwe machthebbers betekent nieuwe handelspartners.

Een van de artikelen waar een volledig ander beeld van Afrika is te zien, is het artikel *Afrika heeft een eigen “Jackie”* uit *Panorama* van 21 april 1962. Dit artikel heeft de first lady van Ivoorkust als onderwerp. Tot 1962 werd er in beide bladen niet geschreven niet op een positieve manier geschreven over vrouwen. Hoewel er wel veel over staatshoofden werd geschreven, was dat niet het geval voor vrouwen uit de elite van een Afrikaans land. De foto’s van inheemse halfnaakte dansers worden vanaf dit artikel vervangen door artikelen waarin Westers geklede politici centraal staan. Van 1962 tot aan het einde van de onderzoeksperiode, 1968, wordt er ook geschreven over de vrouwelijke partners van de Afrikaanse staatshoofden. Nadat Ivoorkust in 1958 al van Frankrijk een zekere mate van autonomie had gekregen, werd het land in 1960 een volwaardig onafhankelijke republiek.¹⁷ De schrijver van dit artikel is ontzettend enthousiast over deze Ivooriaanse first lady.

*‘Als de wereld vooralsnog mevrouw Jackie Kennedy beter kent dan mevrouw Thérèse Houphouët-Boigny, komt dat alleen omdat de Verenigde Staten meer in de internationale melk te brokkelen hebben dan de nog kersverse, nauw met Frankrijk verbonden republiek Ivoorkust. Want beide dames zijn beslist even charmant en ze wijten zich met evenveel verve van hun taak als presidentsvrouw. Ivoorkust-president Félix Houphouët-Boigny kan zeker een even trotse en gelukkige echtgenoot zijn als zijn grote Amerikaanse collega John Kennedy.’*¹⁸

¹⁷ De Prins, *Oost tegen West*, 72-73.

¹⁸ *Panorama*, 21 april 1962, 49.

*Thérèse Houphouët-Boigny is de ‘Jackie’ van het ontwakende zwarte werelddeel. Haar komt lof en bewondering toe. Ze is lieflijk, slank, gevat en representatief – een sieraad aan de zijde van haar dynamische echtgenoot, die een kei is in het vooruitdenken over Afrika’s welvaart’.*¹⁹

Deze Ivooriaanse presidentsvrouw wordt hiermee op gelijke voet gezet met de first lady van het machtigste land ter wereld. Door deze vergelijking maakt de auteur van het artikel aan zijn lezers duidelijk dat deze Afrikaanse vrouw een zeer belangrijke voorbeeldfunctie op het Afrikaanse continent vervult. Tevens wordt door deze vergelijking aan het lezerspubliek duidelijk gemaakt dat Ivoorkust net als de Verenigde Staten een land is waar men rekening moet houden. Ook door het expliciet noemen van de nauwe band tussen Ivoorkust en haar voormalige koloniale overheerser laat zien dat dit Afrikaanse land een goede relaties heeft met bekende Westerse landen. Bekend maakt hierdoor bemind. Door deze opsomming en door de strategische president ontstaat het beeld dat Ivoorkust een land waar zaken mee kan worden gedaan.

Naast innerlijke worden er ook uiterlijke kenmerken van de presidentsvrouw beschreven. Voor beide is veel lof. De fascinatie voor koloniaal naakt komt vanaf 1962 niet terug. Desalniettemin zijn uiterlijke kenmerken nog steeds belangrijk te vermelden. De auteur is niet alleen positief over de first lady:

*‘Het is nog maar kort geleden dat hij een voorstel tot stichting van een gemeenschappelijke Afrikaanse markt lanceerde. Met vooruitstrevende staatslieden als hij aan het bewind kan het geen verwondering wekken dat het zwarte werelddeel thans bezig is in hoog tempo een einde te maken aan het tijdperk waarin de vrouw slechts gold als lastdier en gebruiksvoorwerp. De vrouw van de president van Ivoorkust is zijn levenskameraad, zijn gelijkwaardige partner.’*²⁰

Met ‘het einde van het tijdperk’ refereert de auteur naar de tijd vòòr het verkrijgen van de onafhankelijkheid in 1960, waarin volgens de schrijver vrouwen geen rechten hadden en slecht werden behandeld. Uit deze alinea kan de lezer opmerken dat er in twee jaar tijd veel veranderd. De bewondering voor de president komt voort uit zijn streven naar handelsmogelijkheden. Tot 1962 werd de nadruk gelegd op de gewone bevolking, die veelal barbaarse trekken had. Met nieuwe staten ontstonden nieuwe mogelijkheden op het gebied

¹⁹ *Panorama*, 21 april 1962, 49.

²⁰ *Panorama*, 21 april 1962, 50.

van internationale handel. Deze handelsrelaties waren voor het van oudsher internationaal georiënteerde Nederland zeer interessant. Het was echter niet de bevolking, maar de staatshoofden die voor overeenkomsten konden zorgen. Met het wegvallen van de Franse, Britse en Belgische bestuurders, waren staatshoofden als *Houphouët-Boigny* de personen waar zaken mee moest worden gedaan. Dit verklaart de andere manier van het representeren van de Afrikaanse landen in de Nederlandse tijdschriften. Hondius patroon van ‘de uitzonderingspositie’ is hier van toepassing, waarbij bepaalde individuele Afrikaanse personen, veelal de elite, werd gerespecteerd. De auteur vervolgt zijn lofzang:

‘Door zo in de openbaarheid te treden, precies zoals de Kennedy’s in Amerika, geeft het donkerhuidige presentiele echtpaar Houphouët-Boigny in het eigen land een voorbeeld, waarvan de waarde nauwelijks kan worden overschat.’²¹

Ondanks dat beide personen wederom door de auteur worden geprezen, acht diezelfde auteur het van belang om de donkere huidskleur expliciet te noemen. Het discours van *othering*, dat in de meeste artikelen van voor 1962 vaak aanwezig was, is zoals hier blijkt nog steeds van toepassing door te spreken van de andere huidskleur die het Afrikaanse echtpaar heeft ten opzichte van het Amerikaanse. Ondanks de vergelijking tussen beide paren, blijft hierdoor de afstand aanwezig. Tevens blijkt hieruit dat het in de beginjaren van de jaren 1960 nog steeds relevant werd geacht welke huidskleur men had.

‘De Westerse beschaving is met haar voordelen en haar feiten nog altijd toonaangevend in de wereld. Om in die Westerse beschaving een volwaardige rol te kunnen spelen moeten de zwarte koloniën van gisteren, die vandaag zelfstandig zijn, zich de voornaamste normen van de menselijke verhoudingen eigen maken. Ivoorkust heeft daar blijkbaar weinig moeite mee. Al eerder wisten Europese Afrikakenners dat de bevolking daar over een zeer behoorlijke intelligentie beschikt’.²²

Ondanks dat het nu niet expliciet wordt genoemd, wordt er wel degelijk gezinspeeld op de huidskleur van de Afrikanen, door de voormalige koloniën zwart te noemen, waardoor wederom afstand wordt gecreëerd tussen het de ‘witte’ Westerse wereld, waaronder de Verenigde Staten en Nederland, en deze ‘zwarte’ Afrikaanse landen. De Westerse landen, waaronder Nederland, worden door het beheer van de Westerse beschaving boven die van de

²¹ *Panorama*, 21 april 1962, 51.

²² *Panorama*, 21 april 1962, 51.

Afrikaanse landen gesteld. Dat deze Afrikaanse leiders toch volwaardig worden gezien, is dan ook dat zij gebruik maken van de Westerse waarden en normen. De boodschap voor de overige voormalige koloniën wordt hierdoor duidelijk: hoe meer Westerse elementen overnemen, hoe meer je als gelijke wordt beschouwd door de Westerse landen.

Afbeelding 27

‘De republiek Ivoorkust had Félix Houphouët-Boigny nodig als sterke man. Hij heeft zijn rol begrepen en de hem geboden plaats ingenomen. Met Thérèse, nu madame la présidente, huist hij in het paleis in de hoofdstad Abidjan. Ze zijn niet de enige bewoners van het statige, witte gebouw. Er dartelt tijdens de schoolvakanties een zevenjarig meisje rond, even donker van huid als zij, dat Hélène heet.’²³

Wederom wordt de huidskleur van een van de beschreven personen beschreven. Ondanks dat er ook hier geen negatieve connotatie aan wordt gegeven, wordt het contrast tussen de beschreven personen en de lezers van *Panorama* hierdoor gecreëerd. Tegelijkertijd is door het noemen van een kind sprake van herkenning. In het Nederland van de jaren 1950 was de ideale vrouw zowel echtgenote als moeder.²⁴

‘Een flinke dosis vrouwelijke ijdelheid is haar niet vreemd. Ze wil, vóór alles, niet minder mooi, niet minder elegant zijn dan de blanke vrouwen, wier echtgenoten mede de koers van de wereldpolitiek bepalen. In het presidentiele buitenverblijf te Cocody heeft ze een der badkamers laten verbouwen tot een kapkamer en voor de inwijding van deze aanwinst liet zij een beroemde Parijse dameskapper overkomen om haar coiffure te verzorgen. Zoals de pittige Jackie in Amerika geeft zij in Afrika de mode voor de elegante vrouw-van-de-wereld aan. Thérèse Houphouët-Boigny is waarlijk een verheugend tijdsverschijnsel. Nog maar luttele jaren geleden was een stijlvol, Westers vrouwenleven als het hare een volslagen onmogelijkheid voor een dochter van het zwarte ras. En nu? Jonge staten als de republiek Ivoorkust groeien naar volwassenheid’.²⁵

²³ *Panorama*, 21 april 1962, 51.

²⁴ Triene-Mie Le Compte and Annik Meulemans, *Verbaal Inzicht* (Houten: Academia Press, 2004), 197.

²⁵ *Panorama*, 21 april 1962, 51.

De first lady van Ivoorkust wordt hier omschreven als het toonbeeld van de Westerse invloed in de nieuw ontstane staten van de jaren 1960. Wederom wordt aandacht besteed aan de uiterlijke kenmerken van de presidentsvrouw door uitvoerig te schrijven over haar ijdelheid omtrent haar kapsel. Door nieuwe levensstijl wordt door de schrijver gebruikt om aan te tonen dat sommige nieuwe Afrikaanse staten, zoals Ivoorkust, positief zijn veranderd.

Met de retorische vraag *'Waarom zou dan het ontwakende zwarte werelddeel geen eigen 'first lady' hebben?'*, eindigt het artikel. Door de vergelijking met Jackie Kennedy, de stijlvolle kleding en de Westerse kijk op de wereld wordt Thérèse Houphouët-Boigny op een voetstuk geplaatst.

Zowel afbeelding 27 als afbeelding 28 geven een modern beeld van de president en zijn vrouw. Afbeelding 27 toont op denotatief niveau een groep chique aangeklede personen. Op connotatief niveau zien we onder andere dat het hier om een staatsbezoek aan Parijs gaat. De vele handen die worden geschud, zijn onder andere van president De Gaulle, de toenmalige president van Frankrijk. Door de voormalige en de nieuwe leider van Ivoorkust af te beelden, symboliseert deze foto de oude (koloniale tijd) en nieuwe (postkoloniale tijd).

Afbeelding 28 toont de beschreven modieuze *first lady*. Zoals te zien is draagt zij een strakke witte jurk, die op denotatief duidelijk opvalt door haar donkere huidskleur. De witte telefoon valt daardoor eveneens op. Echter, op connotatief niveau staat de witte telefoon symbool voor de moderniteit, die in de jaren 1960 in de Westerse wereld in opkomst was. Het beeld dat hierbij ontstaat is dat de tam-tam (een term meermaals in de artikelen voor 1962 terugkomt) in rap tempo is ingeruild voor de moderne telefoon.

Tot aan het einde van de onderzoeksperiode zijn er talrijke soortgelijke artikelen in zowel *Panorama* als in *De Spiegel*. Dat Nederland op een andere manier naar het Afrikaanse continent ging kijken, is wederom terug te vinden in de landelijke dagbladen. Op 25 maart 1965 schreef het Algemeen Dagblad een groot artikel over de handel in West-Afrika. Wederom wordt er zeer positief over Ivoorkust geschreven. Volgens de auteur van het artikel is dit Afrikaanse land:

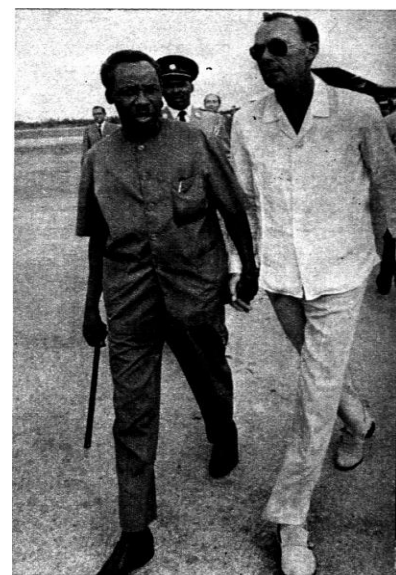
Afbeelding 28

‘Van alle voormalige Franse koloniën in Afrika misschien een van de aantrekkelijkste gebieden voor de EEG-partners. Op alle mogelijke manieren moedigen president Houphouët-Boigny en de zijnen het particuliere bedrijfsleven aan. “Hier is men bijzonder liberaal”, zei ons een Nederlands zakenman in de hoofdstuk Abidjan’.

De handel tussen Ivoorkust en Nederland, als lid van de EEG blijkt na vijf jaar na de verkregen onafhankelijkheid goed van de grond te komen. De artikelen in de tijdschriften dragen bij aan het positieve beeld dat men had van deze nieuwe Afrikaanse handelspartners.

4.6 Presidenten in maatpak, 1963-1968

Naast de artikelen veranderen ook de foto's in de vaste fotorubrieken. De foto's van de plaatselijke Afrikaanse bevolking die naakt, in schaarse of in traditionele kleding werden afgebeeld, verdwenen. Zij maken vanaf 1962 plaats voor veelal foto's van (staats)mannen in maatpak. Zo zijn er in september 1963 in de fotorubriek *De Spiegel van de wereld* verschillende foto's van Afrikaanse staatslieden afgebeeld. Alle mannen, waaronder Kenneth Kaunda, een politicus uit Rhodesia, zijn afgebeeld in een maatpak. Deze ‘moderne’ presidenten doen met deze kleding niet onder voor Westerse politici. Waar voorheen

Afbeelding 29

politieke leiders als stamhoofd werden beschreven, wordt nu enkel nog de term president of eerste minister gebruikt. Tussen 1964 en 1968 worden er een reeks Afrikaanse presidenten afgebeeld, allen eveneens voorzien van hemd, das en colbert. In totaal zijn er 21 foto's van Afrikaanse staatslieden teruggevonden in de verschillende fotorubrieken. Een van de foto's toont prins Bernhard, gebroederlijk hand in hand met de president van Tanzania, Julius Nyerere (afbeelding 29). Tanzania werd door Bernhard meermaals bezocht om te jagen. Daarnaast speelden tussen Tanzania en Nederland ook zakelijke belangen. De Nederlandse ondernemer Van Eeghen, gebruikte de goede band tussen Bernhard en Nyerere om investeringen in dit nieuwe land te doen. Hierdoor werd met Nederlandse staatssteun

geïnvesteed in Tanzaniaanse suikerplantages. Door Nyerere werd dit ‘de eerste multiraciale onderneming’ genoemd.²⁶

Een andere foto toont een overleg tussen de Kongolese president met een Amerikaanse generaal (afbeelding 30). De Amerikanen waren veelvuldig aanwezig bij allerlei staatsaangelegenheden in Afrika. Zo steunde Verenigde Staten op militair vlak

Afbeelding 30

Kongo in haar strijd met de provincie Katanga. Deze provincie had zich in 1960 afgescheiden van Kongo, waardoor er een jarenlange burgeroorlog ontstond. De Verenigde Staten steunden de Kongolese regering, omdat zij economische belangen hadden bij een politieke stabiel Kongo.²⁷

Ook de manier waarop de Afrikaanse politieke leiders worden beschreven door de tijdschriften, veranderd. John Kenyatta, Kenia’s eerste minister-president wordt als een zeer ontwikkeld man omgeschreven. Dit is in groot contrast met een foto van Kenyatta, die eind 1952 gepubliceerd is in de fotorubriek *Spiegel: over de grenzen*. Kenyatta, door de Britten gevangengenomen tijdens de Mau-Mau opstand, wordt hier als een wolf in schaapskleren omschreven:

*‘Dit is Jomo Kenyatta, oftewel ‘Brandende Speer’, het Hoofd van de Mau Mau. Hij ziet er zeer modern uit in zijn gele sport-jack, maar zijn riten zijn oeroud.’*²⁸

Ruim 10 jaar, in 1963, heeft Kenia haar onafhankelijkheid van de Britten gekregen. Kenyatta kan als eerste minister zowel vrij in zijn eigen land als in Groot-Brittannië rondlopen. Van vijandigheid is geen sprake meer. Wederom staat er in *De Spiegel* een foto van Kenyatta afgebeeld (afbeelding 31), zij het nu met een compleet andere tekst: *‘Jomo Kenyatta, een van de politieke voormannen van Kenya, bezocht tijdens zijn bezoek aan Londen een restaurant in Cambridge. Hij werd vergezeld door onder andere zijn zoon.’*²⁹ Deze ‘Brandende Speer’ wordt nu beschreven als een gast die op bezoek is in een ander land, waarbij duidelijk wordt dat er anders tegen deze Keniaanse leider wordt aangekeken dan voorheen.

²⁶ Harry van Wijnen, *De Prins-Gemaal: Vogelvrij en Gekooid* (Amsterdam: Balans, 1992), 53.

²⁷ Jaap den Hollander and Antoon de Baets, *Grenzen in Beweging: De Wereld van 1945 tot Heden* (Antwerpen: Uitgeverij Unieboek, 2013), 1913.

²⁸ *De Spiegel*, 30 augustus 1952, 24.

²⁹ *De Spiegel*, 10 oktober 1963, 51.

Ook in andere gevonden artikelen wordt er enkel nog positief over Jomo Kenyatta geschreven. Zo worden de gewelddadigheden die Kenyatta pleegde tijdens de Mau Mau-opstand niet aangehaald maar benoemt de auteur deze gewelddadige periode als ‘campagne voor de vrijheid’. *‘Al de tijd dat de Kenyatta’s vochten voor de vrijheid van hun land.’*³⁰

Afbeelding 31

Evenals in Ivoorkust werd er ook veel handel de nieuwe staat Kenia gedreven. Vrijwel direct na het verkrijgen van de onafhankelijkheid vroegen drie voormalige Britse koloniën, waaronder Kenia, officieel om associatie bij de Europese Economische Gemeenschap. Evenals Ivoorkust zochten ook deze Oost-Afrikaanse landen toenadering tot nieuwe handelspartners.³¹

4.7 Mugoosi volgen hun Tien Geboden, een analyse van een artikel uit *De Spiegel*, 1963

Evenals midden 1962 de politieke leiders voorzien van een keurig maatpak verschijnen, worden er ook een aantal artikelen gepubliceerd die eveneens het Afrikaanse continent anders beschrijven dan voor dit jaar het geval was. Het eerst grote artikel dat zorgt voor een kentering in de berichtgeving over Afrika is het artikel *Mugoosi volgen hun tien geboden* van 18 mei 1963. Ondanks dat de schrijver nog steeds spreekt over ‘zwart Afrika’ en ‘negervolkeren’ is de toon anders dan in de vorige gevonden artikelen.³² Vanaf 1963 wordt Afrika beschreven als het continent waar men respect voor moet hebben. Hierdoor heb ik dit artikel geselecteerd voor verdere analyse. Het artikel begint met deze paragraaf:

‘Afrika is een samenstel van landen die in vele gevallen een zeer oude, hoge beschaving hebben gekend, waarover tot dusverre betrekkelijk weinig bekend is, wel gaat men nu steeds meer over tot onderzoek. Aan de westkust van Afrika, in de Golf van Guinee, lag

³⁰ *Panorama*, 6 december 1963, 35.

³¹ https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=Kenia+handel&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=1%7C20e_eeuw%7C1960-1969%7C&page=1&coll=ddd&identifier=KBNRC01%3A000033645%3Ampeg21%3Aa0092&resultidentifier=KBNRC01%3A000033645%3Ampeg21%3Aa0092 (23-06-2018).

³² *De Spiegel*, 18 mei 1963, 26-29.

*enkele jaren geleden nog een klein dorp, Tema. Sedertdien is daar door mensenhanden een haven gebouwd, een haven van wereldformaat, die reeds gebruikt werd door schepen afkomstig van tenminste 26 naties. De haven zelf beschikt over de meest moderne hulpmiddelen ter bevordering van een snelle en veilige in- en uitvaart: er zijn grote opslagplaatsen gebouwd voor het voornaamste uitvoerartikel van het land, de cacao.*³³

Door het wegvallen van de koloniale structuren is het legitimeren van de Westerse aanwezigheid niet meer nodig. In de vorige artikelen werd meermaals het belang van deze aanwezigheid onderstreept. De Europeanen brachten de Afrikaanse volkeren namelijk beschaving bij. Nu is de toon compleet anders. Het denken in rangorde van beschaving behoort hiermee tot het verleden. Afrika wordt nu niet langer als uniform gerepresenteerd, zoals in koloniale discours, maar als zeer divers continent. Daarbij worden de Afrikaanse beschavingen als zeer hoogwaardige beschouwd, inclusief een eigen cultuur. De Westerse beschaving, die in de artikelen tot 1962 ver boven die van de Afrikaanse beschaving werd geplaatst, wordt niet langer als verheven beschreven.

Doordat de Afrikaanse koloniën zelfstandig werden, was de legitimatie van de Europese macht niet langer nodig. De beeldvorming over Afrika veranderde daardoor naar gelijkwaardige landen waarmee zaken konden worden gedaan. Als voorbeeld wordt Ghana aangehaald. De Ghanezen worden geprezen doordat zij met hun eigen handen een haven hebben gebouwd. Het aantal schepen uit tientallen landen wordt expliciet genoemd, waardoor duidelijk wordt gemaakt dat dit Afrikaanse land openstaat voor internationale handel. De woorden barbaars zijn niet meer terug te vinden. Nu wordt Afrika gerepresenteerd als moderne zakenpartner, waar typische goederen, zoals cacao, over de wereld worden verscheept.

‘Een van de vele redenen die tot een verkeerde beoordeling door het Westen van Afrikanen en hun samenleving heeft geleid, is dat men zichzelf in de eerste plaats heeft beoordeeld naar technisch kunnen, naar materiele waarden dat men – en dat is op zichzelf een geestelijk tekort bij het Westen – er zelfs niet aan heeft gedacht de geestelijke achtergronden in aanmerking te nemen en een rol te laten spelen bij het contact met Afrikanen. Men heeft – tot in onze tijd – de neger willen zien als een ‘wilde’ zonder zelfs maar rekening te houden met de mogelijkheid dat hij er een eigen cultuur op na houden. Ook

³³ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 26.

*leeft men in de veronderstelling dat alle negers zich nog in ‘het oerwoud’ ophouden, terwijl talloze van hen zeer goed op de hoogte zijn van de Westerse cultuur.*³⁴

Conflicten tussen ‘negers’ en ‘blanken’ kunnen ontstaan *‘omdat de laatsten die zich toch in het land van de negers bevinden, te weinig op de hoogte zijn met hun gewoonten en manier van denken.*³⁵ Zoals is gebleken uit de artikelen uit het koloniale tijdperk werden Afrikanen neergezet als primitieve wilden. Hier wordt nu openlijk afstand van gedaan. Openlijke kritiek op het koloniale systeem en de Westerse houding ten opzichte van de Afrikaanse bevolking verschijnt pas vanaf midden 1962 in beide bladen. Door het geestelijke tekort van het Westen te benoemen, wordt Afrika hiermee zelfs als voorbeeld voor het Westen gezien. Uit de laatste zin blijkt dat de Westerse cultuur desalniettemin nog steeds als leidend gezien. De Afrikanen worden pas als echt modern beschouwd zodra zij kennis hebben genomen van de Westerse cultuur:

*‘In de tijd waarin wij nu leven is het verzet tegen uitheems bestuur in alle koloniale gebieden massaal geworden én georganiseerd. Afrikanen willen, als alle mensen, baas zijn in eigen huis en onafhankelijk zijn. Engeland heeft daarbij de wijste partij gekozen en aan de in Afrika beheerde gebieden de onafhankelijkheid gegeven of toegezegd. Daarentegen is Portugal – zelf een van de meest achtergebleven landen van Europa, het land dat er niet aan denkt zijn uitermate slecht beheerde ‘overzeese gebiedsdelen’ prijs te geven voor een verhouding op andere grondslag.*³⁶

Zoals ook de aangehaalde Nederlandse parlementariër beschrijft, wordt in dit artikel afgerekend met het kolonialisme. De Afrikaanse volkeren worden beschreven als gelijkwaardig die net al alle andere vrije volkeren, zelfbestuur verlangt. Echter wordt er wel degelijk onderscheid gemaakt tussen koloniale machten. Zo wordt Engeland geprezen doordat zij haar gebieden dit zelfbestuur heeft toegezegd, terwijl Portugal wordt gezien als een rotte appel, die haar koloniale onderdanen het recht op autonomie misgunt.

‘In de jaren waarin wij nu leven verkeert Afrika, meer dan welk werelddeel ook, in een dynamisch stadium, dat wil zeggen dat er zich, in een zeer snel tempo, grote veranderingen voltrekken en, - door invloeden van buitenaf – ook binnen de verschillende

³⁴ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 26.

³⁵ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 26.

³⁶ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 27.

stamgemeenschappen. Maar de oude, vertrouwde, eigen geestelijke achtergronden zullen zich, zelfs in gevallen waarin de samenleving zich grondig wijzigt, in meer of mindere mate handhaven. En het zou jammer zijn als dit niet zo was, want de regels waarop zo'n samenleving is gebouwd zijn zo, dat wij er nog veel van kunnen leren.'³⁷

De eerdere artikelen die voornamelijk Afrika beschreven als een onderontwikkeld land, vol van primitieve gebruiken en gewoontes, is hier volledig verdwenen. Het Afrikaanse continent wordt wederom als voorbeeld voor het Westen gezien. Uit de laatste zin schuilt zelfs een moralistische toon, waarbij 'wij' oftewel de lezers van *De Spiegel*, volgens de auteur lering uit kunnen trekken. De vleierij is echt nog niet voorbij. De oude, vertrouwde rituelen en gewoontes worden niet zoals tussen 1948 en 1961 gebeurde, gewantrouwd. Nu worden deze als hoogwaardig gezien, die niet door de Westerse cultuur moet worden teruggedrongen, maar juist behouden dient te worden. De oude rangorde waarop de verschillende beschavingen werden geplaatst, behoort hiermee tot het verleden. De Afrikaanse culturele gebruiken zijn evenveel waard als die van het Westen.

Het artikel eindigt met de positieve zin: '*Voor goed samenspel tussen Afrika en het Westen is wederzijds begrip en wederzijdse waardering nodig*'.³⁸ De binaire tegenstellingen tussen Afrika en het Westen zijn hiermee in beide tijdschriften tot het verleden gaan horen. Wederzijds respect is het uitgangspunt geworden in de beeldvorming omtrent Afrika en haar bewoners. De legitimatie van de koloniale aanwezigheid is veranderd in het gelijk behandelen (en daardoor representeren) van de Afrikaanse volkeren.

De bijgevoegde afbeelding (afbeelding 32) toont zowel het kolonisatie- als het dekolonisatieproces van Afrika. In de titel wordt gesproken van de ondergang, dat een duidelijke negatieve connotatie oproept. Dit impliceert dat het kolonialisme in 1963 tot het verleden behoort. De eerst twee afgebeelde personen zijn blanke Europeanen. Zij dragen beide een typisch uniform die passend zijn bij het jaartal dat erbij is geplaatst (1884 en 1945). De derde persoon is een donkere Afrikaan, voorzien van Westerse kleren, waaronder een lange broek en een pet. De stereotype manier van het representeren van de Afrikaanse bevolking behoort tot het verleden. De Afrikaanse bevolking wordt zoals in de tekst naar voren is gekomen, gerepresenteerd als een moderne en autonome wereldbevolking, die evenveel rechten heeft als de vrije Westerse wereld.

³⁷ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 28.

³⁸ *De Spiegel*, 18 mei 1963, 26.

Afbeelding 32

4.8 Onze Zuiderburen: *De Christen van Afrika*, een analyse van een artikel uit *De Spiegel*, 1967

Anders dan *Panorama* had de *De Spiegel* een uitgesproken christelijk profiel. Het blad had als ondertitel christelijk-nationaal weekblad. Desalniettemin werden er geen artikelen gewijd aan Afrikaanse christenen of christelijke aanwezigheid in de Afrikaanse koloniën. Dit veranderde echter in de jaren 1960, toen veel landen haar onafhankelijk verkregen. Een groot artikel, genaamd *Onze Zuiderburen: de christen van Afrika*, uit *De Spiegel* van 1967, bracht hier verandering in. Dit is dan ook de reden dat ik dit artikel geselecteerd heb.

*‘Hoe is de positie der Afrikaanse Christenen? Wat zijn hun problemen? Wat kunnen wij voor hen doen?’*³⁹ waren drie vragen die door het blad werden gesteld aan verschillende Nederlanders die met de zending in Afrika betrokken waren. Voor 1967 werd er geen aandacht besteed aan Afrikaanse christenen en werd hun bestaan niet bevraagd.

De eerste geïnterviewde persoon die aan het woord komt, is Ds. J.M Hoekstra, die werkzaam was als secretaris buitenland (Afrika) van de Raad voor de zending van de Nederlandse Hervormde Kerk werkzaam. Aan hem werd de volgende vraag gesteld:

‘Zijn de kerken van Afrika inmiddels een wezenlijk deel van de nu onafhankelijke naties? Of ziet men ze nog als restanten van het koloniale tijdperk?’ Hoekstra: *‘Soms zit het bordje ‘made in Europe’ er natuurlijk nog wel op. Maar anderzijds staat vast dat Afrika diepgaande veranderingen heeft ondergaan nu er kerken gekomen zijn. En... geleefd hebben! Ze zijn voorlopig althans niet meer uit het Afrikaanse leven weg te denken!’*⁴⁰

Uit het antwoord van Hoekstra blijkt dat de komst van de kerken in Afrika een positieve bijdrage hebben geleverd, waarbij de Europese stempel door Hoekstra wordt betwist. De

³⁹ *De Spiegel*, 10 september 1967, 36.

⁴⁰ *De Spiegel*, 10 september 1967, 36.

Afrikaanse christenen worden op deze manier als gerepresenteerd als voorbeeld voor het christendom.

Na Hoekstra komt ds. A. de Haan aan het woord. De Haan is predikant in Almelo, en was daarvoor onder andere adviseur van het protestants onderwijs in Kongo. Net als Hoekstra waarschuwt hij tegen het generaliserend spreken over Afrika:

*‘Afrika is geen uniform continent. Egypte en Ethiopië kennen kerken die al veel ouder zijn dan het kolonialisme. De eerste dienst die wij iemand kunnen bewijzen, is dat we daar notie van nemen. Men kent Afrika in Nederland slecht, er worden nog de raarste dingen over verteld.’*⁴¹

De predikant geen verdere voorbeelden geeft van de verhalen die over Afrika in Nederland in de jaren 1960 in de ronde deden. De stereotype beelden die in onder andere *De Spiegel* veelvuldig werden gepubliceerd, hebben hier een bijdrage aan geleverd. Net als in het vorige artikel wordt Afrika niet langer als een en hetzelfde gezien. Het aangehaalde bestaansrecht van de Afrikaanse volkeren en culturen, wordt tijdens het kolonialisme de Afrikanen juist ontnomen. Anno 1967 wordt er hier heel anders naar gekeken. Het Afrikaanse continent herbergt eeuwenoude geschiedenissen, veel ouder dan de komst van de Europeanen.

De derde persoon die aan het woord komt is ds. Ype Schaaf, publiciteitssecretaris van de Bijbelgenootschappen in Afrika:

*‘Als pioniers van bijvoorbeeld onderwijs en medische zorg zijn zending en missie vaak de motoren geweest van de onafhankelijkheid. De christelijke scholen leverden de eerste elite. Deze kerken zijn nooit deel van het kolonialisme geweest. Wat kunnen wij voor die Afrikaanse broeders en zusters vanuit Nederland doen? Eerst en vooral leren zien dat ze niet ‘die zwartjes van overzee’ zijn, maar onze burens in het zuiden. Hen helpen. Met geld. Met mensen. Met materiaal. En het hen zo mogelijk maken hun Sjaloom te verwerven!’*⁴²

Schaaf doet hiermee een oproep naar het lezerspubliek van *De Spiegel*. De Afrikaanse volkeren moeten worden gezien als gelijkwaardige (zuider)burens. De christelijke inbreng, zowel de katholieke zending als de protestante missie, worden beschreven als de aanzet die de Afrikaanse elite nodig had. Alhoewel de elite hierdoor de onafhankelijkheid van hun landen

⁴¹ *De Spiegel*, 10 september 1967, 37.

⁴² *De Spiegel*, 10 september 1967, 37.

kon bewerkstellingen, wordt er ook over de gewone Afrikaanse bevolking positief bericht, door ze te beschrijven als broeders en zusters. Door deze in de christelijke wereld gangbare termen, laten de lezers van dit artikel zien dat Afrikanen niet minder zijn dan de Europeanen.

4.9 Dominante stereotypen, *Panorama* en *De Spiegel*, 1948-1968

Zoals duidelijk is geworden veranderde vanaf 1962 de representatie van het Afrikaanse continent in beide tijdschriften. Desalniettemin zijn er bepaalde stereotype beelden in beide bladen tot aan 1968 teruggevonden. Hieronder is een selectie gemaakt van een aantal striptekeningen die tussen 1948 en 1968 in beide bladen zijn gepubliceerd.

Afbeelding 33

Volgens historicus Nederveen Pieterse gaan alle beelden van donkere mensen (door Nederveen Pieterse zwarten genoemd) in de Westerse wereld in feite over ‘zwarte typen’, die een bepaalde rol vertegenwoordigen, zoals die van bediende of entertainer.⁴³ Daarbij hadden Europeanen al in de zeventiende eeuw belangstelling voor de Afrikaanse muziek en dans. Tijdens de overtocht over de Atlantische Oceaan richting de Amerikaanse plantages werden slaven aangespoord om te dansen en te zingen. De reden zou zijn geweest om zo hun fysieke en morele conditie op peil te houden.⁴⁴ Nadat de slavernij was afgeschaft, trokken veel voormalige slaven naar de steden. Doordat zij vaak weinig tot geen opleiding hadden genoten, behoorden vermaak en muziek vaak tot de enige mogelijkheid tot het verdienen van de kost.⁴⁵ Afbeelding 33 is daar een goed voorbeeld van. Deze cartoon is afkomstig van het Duitse tijdschrift *Münchener Illustrierte*, die in een *Panorama* uit 1954 is afgedrukt.⁴⁶ Hierop zijn twee Afrikanen afgebeeld, die op een hoofdtooi en een lendendoek na, volledig naakt zijn. ‘Wat is dat voor afschuwelijke muziek?’ vraagt de zittende Afrikaan. ‘Negermuziek uit New York, groot opperhoofd’, luidt het antwoord. Uit deze cartoon blijkt dat Afrikanen de muziek uit Noord-Amerika, gemaakt door Afro-Amerikanen, bespotten.

⁴³ Nederveen Pieterse, *Wit over Zwart*, 152.

⁴⁴ Nederveen Pieterse, *Wit over Zwart*, 132.

⁴⁵ Nederveen Pieterse, *Wit over Zwart*, 136.

⁴⁶ *Panorama*, 9 september 1954, 39.

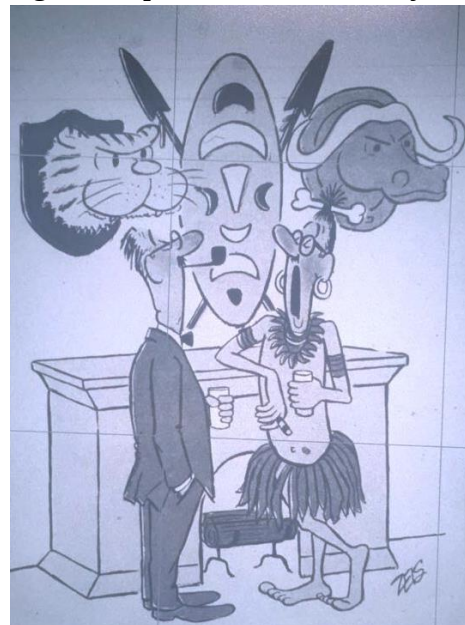
Zoals uit het onderzoek is gebleken, verschuift het beeld van wild en primitief gedurende de jaren 1960 naar modern en Westers. Desalniettemin wordt de Afrikaanse bevolking in de gepubliceerde striptekeningen als kannibalen en bedienden afgebeeld. In *Panorama* zijn er gedurende de gehele onderzoeksperiode 25 striptekeningen gevonden die hier betrekking op hebben. In *De Spiegel* is dit aantal 19. Op het overgrote gedeelte van deze tekeningen worden Afrikanen als kannibalen en bedienden gerepresenteerd. Uit onderzoek van historicus

Afbeelding 34

Corbey gaat het bij afbeeldingen van kannibalisme om een omkering van het eigen voedseltaboe. In de Westerse wereld, waaronder Nederland, wordt het eten van mensenvlees dan ook als een groot taboe gezien.⁴⁷ Desalniettemin wordt er hierover in beide tijdschriften de spot mee gedreven. ‘*Je verknoeit je kostbare film!*’, bitst de ene blanke tegen de andere blanke man (afbeelding 34).⁴⁸ Beide mannen zijn voorzien met een tropenoutfit en zitten samen in een grote pan waar het vuur het potje flink opstookt. De mannen die worden ‘gefilmd’ zijn een aantal donkere wildemannen, die driftig om de pot aan het dansen zijn. Hoewel het wordt ‘Afrika’ niet wordt gebruikt, is de link naar dit continent door de stereotype elementen van kannibalisme, rieten rokjes en speren snel gelegd.

In andere strips wordt er wel direct een verwijzing naar Afrika gedaan (afbeelding 35). Wederom zijn er botjes in het haar en de schaarse kleding (niet meer dan een rieten rokje) terug te zien. ‘*Ja, die Afrikaanse zeden en gewoonten hebben me helemaal ingepalmd*’, staat er te lezen in de strip uit 2 december 1968⁴⁹ Door een man in maatpak tegenover deze uitgedoste ‘Afrikaan’ te zetten, wordt

Afbeelding 35

⁴⁷ Corbey, *Wildheid en Beschaving*, 80.

⁴⁸ *Panorama*, 18 januari 1967, 60.

⁴⁹ *Panorama*, 2 december 1968, 51.

het contrast tussen beide continenten extra versterkt. De bipolaire tegenstellingen modern versus primitief en gekleed versus naakt zijn hier overduidelijk aanwezig.

4.10 Deelconclusie hoofdstuk 4

Uit de analyse in hoofdstuk 4 blijkt dat de tussen 1960 en 1968 gepubliceerde artikelen in beide bladen in groot contrast staan met de artikelen uit 1948 tot en met 1959. In de eerste jaren van de onafhankelijkheidsgolf, 1960 en 1961, is er een duidelijke overgangsfase in de beeldvorming te zien. Beide bladen representeerden in deze twee jaren het Afrikaanse continent op eenzelfde wijze als tussen 1948 en 1959 het geval was. In dezelfde fase ontstaat er langzaamaan een zekere ambivalente houding ten opzichte van de representatie van de Afrika. De beeldvorming van de staatsbezoeken in 1960 worden weergegeven als primitieve aangelegenheden, een jaar later wordt deze beeldvorming deels vervangen door foto's van Afrikaanse leiders in Westers maatpak. De Afrikaanse leiders vullen na 1962 het overgrote deel van de artikelen over Afrika. Zij worden beschreven als belangrijke zakenpartners waar men respect voor moet hebben. In het vervolg daarvan veranderd ook de beeldvorming over alle bewoners van het Afrikaanse continent. De Afrikaanse bewoners van hun continent worden vanaf het midden van de jaren 1960 neergezet als een pluriforme groep (in plaats van tot 1961 een uniforme groep) met dezelfde rechten als alle andere bewoners van de wereld. Afrika wordt beschreven als een continent met een eigen ziel en een eigen geschiedenis, waardoor *othering* en Hondius' patronen vanaf 1962 niet meer in beide bladen terug te vinden zijn.

Hoofdstuk 5: Conclusie

Aan het begin van deze thesis was mij niet duidelijk of de representatie van het Afrikaanse continent en haar inwoners gedurende de jaren 1948-1968 in mijn primaire bronnen zou veranderen. Dit was dan ook de aanleiding om op basis van niet eerder bestudeerde bronnen een bijdrage te leveren aan het historiografisch debat. Hiervoor heb ik onderzoek gedaan naar de geïllustreerde tijdschriften *Panorama* en *De Spiegel*. Beide bronnen waren nog niet eerder op dit onderwerp onderzocht. Dit leidde tot de volgende hoofdvraag:

Veranderde de wijze waarop Afrika en haar bewoners werden gerepresenteerd in de geïllustreerde tijdschriften Panorama en De Spiegel gedurende de periode 1948 en 1968 en als dit het geval is, waarom gebeurde dit en op welke wijze zijn deze veranderingen in de daarover verschenen artikelen terug te vinden?

Uit het onderzoek naar de nummers die van 1948 tot en met 1959 in *Panorama* en *De Spiegel* zijn verschenen, is gebleken dat het Afrikaanse continent en haar bewoners in het merendeel van de gevonden artikelen gerepresenteerd worden als primitief en wild. De nadruk wordt grotendeels gelegd op de plaatselijke bewoners die volgens de beide tijdschriften primitief gedrag vertonen en in primitieve omstandigheden leven. Hondius' patronen 'exotisme' en 'verdiepelijkheid' zijn meerdere malen in de gevonden artikelen teruggevonden. Eveneens speelt de huidskleur van zowel de beschreven Afrikanen als de Europeanen een rol, aangezien meermaals de term 'zwart' versus 'blank' wordt gebruikt. De beeldvorming van Afrika wordt gekenmerkt door deze terugkerende stereotypen, waarbij de Afrikaanse bevolking wordt gerepresenteerd als het tegenovergestelde van de Westerse bevolking. Door deze veelvuldige expliciet gebruikte tegenstellingen ontstaat er een beeld van 'de Afrikaanse ander', die in groot contrast staat met het lezerspubliek van *Panorama* en *De Spiegel*.

Ook de Westerse beschaving wordt tegenover die van de Afrikaanse beschaving geplaatst, waarbij in meerdere artikelen duidelijk wordt gemaakt dat hoe meer Westerse elementen door de Afrikanen worden overgenomen, hoe beschaafder en moderner men is. Hier wordt de aanwezigheid van de Europese koloniale grootmachten gelegitimeerd. Uit de artikelen komt naar voren dat de Franse *mission civilisatrice* als de Britse *White Man's Burden*-gedachte nodig waren om de barbaarse elementen in de Afrikaanse samenlevingen terug te dringen.

Het continent Afrika werd zo het tegengestelde van hoe Europa zichzelf zag, beschaafd ten opzichte van wild, beheerst tegenover impulsief, mannelijk tegenover

vrouwelijk, menselijk tegenover dierlijk. Voor een deel werd op deze manier de Europese identiteit gevormd, doordat de blanke Europeaan zich kon afzetten tegenover de Afrikaan, voorzien van een compleet andere identiteit. De Europeanen zagen zichzelf enkel als geciviliseerd, intellectueel en rationeel doordat zij de Afrikaanse identiteit konden ophangen aan het tegenovergestelde, zoals onbeschaafd, chaotisch en irrationeel. Deze identiteitsvorming werd in de Europese representatie over het Afrikaanse continent in beide tijdschriften breed uitgemeten.

Gedurende deze onderzoeksperiode is hier geen verandering te zien en blijven beide bladen deze binaire tegenstellingen gebruiken in hun artikelen. Dit is zowel aan het begin van de onderzoeksperiode naar voren gekomen, als aan het einde van de onderzoeksperiode in 1959.

Vanaf 1960 vindt er een langzame verandering in de berichtgeving over Afrika en haar bewoners plaats. Het merendeel van de Afrikaanse koloniën wordt tussen 1960 en 1963 onafhankelijk van hun Europese heersers. In de eerste jaren van deze nieuw ontstane Afrikaanse landen wordt hier meermaals op een sceptische en ambivalente toon geschreven. De auteurs van beide bladen vragen zich hardop af of deze staten zullen slagen om op eigen benen te blijven staan. De Afrikaanse bevolking wordt in 1960 en 1961 hetzelfde gerepresenteerd als daarvoor. Vanaf het midden van 1962 vindt er echter een duidelijke verandering in de beeldvorming van Afrika en haar bewoners plaats. De primitieve bevolking maakt vanaf dan grotendeels plaats voor de Afrikaanse politieke leiders. De vele staatsbezoeken en andere plechtigheden die door deze Afrikaanse landen worden georganiseerd, worden veelvuldig beschreven in zowel *Panorama* als *De Spiegel*. De staatslieden zijn niet zoals gedurende de periode 1948 tot 1959 in schaarse kleding, maar in keurige maatpakken afgebeeld. Ook de term stamhoofd wordt vanaf deze periode consequent vervangen door president of premier. Het concept *othering* en de patronen van Hondius' worden niet langer in de artikelen gevonden.

Naast de foto's verandert ook de toon van de artikelen, waarbij er enkel positief over deze leiders wordt geschreven. Naast de mannelijke staatslieden wordt er ook meermaals positief bericht over de first lady's van de nieuwe Afrikaanse landen. Afrika wordt steeds vaker beschreven als een continent met een eigen cultuur en een eigen moraal. Alhoewel de artikelen en de foto's uit de fotorubrieken duidelijk veranderen in de jaren 1960, geldt dat niet voor de striptekeningen. Tot aan het eind van de onderzoeksperiode, 1968, staan deze vol met stereotypen. De Afrikanen worden nog steeds afgebeeld als entertainer, kannibaal of hulpje afgebeeld. Desalniettemin komt duidelijk naar voren dat er op een totaal andere manier over

Afrika en haar bevolking wordt geschreven, waarbij nieuwe machthebbers nieuwe handelspartners betekent, waar anders over moet worden bericht dan tijdens de koloniale tijd.

De uitkomsten van dit onderzoek komen ten dele overeen met de verschillende onderzoeken van andere tijdschriften. Uit het onderzoek van Theo Salemink bleek dat in de katholieke tijdschriften na de Eerste Wereldoorlog de metafoor van de beschavingsladder werd vervangen door een pedagogische ladder. De Afrikaanse bevolking werd beschreven als kinderen die moeten worden opgevoed. In mijn onderzoek is de pedagogische toon niet terug te vinden. De beschavingsladder wordt echter tot aan het begin van de jaren 1960 veelvuldig gebruikt om de Afrikaanse volkeren onder de Europese machten te plaatsen. Het beeld na 1960 komt wel overeen met Saleminks onderzoek. Het beeld van de heidense Afrikaan wordt volgens Salemink na 1960 opnieuw veranderd en worden de Afrikanen als gelijken van de Europeanen beschouwd. De auteur ziet in de fase van dekolonisatie dat Afrika wordt afgebeeld als een continent met een eigen cultuur en een eigen moraal, waarbij Afrika zelfs als voorbeeld voor Europa en het christendom wordt neergezet. Deze veranderende toon vind ik vanaf 1962 terug in beide bladen.

De uitkomsten van dit onderzoek stroken echter niet met de onderzoeken naar de Amerikaanse tijdschriften *Life* en *National Geographic*. Uit beide onderzoeken bleek dat de Afrikaanse landen die rond 1960 ontstonden, maar kort positief werden beschreven. De oude stereotypen die tijdens het kolonialisme veelvuldig in de artikelen terugkwamen, bleken volgens de onderzoekers ook na deze korte kentering van 1960 dominant aanwezig. Uit mijn onderzoek is gebleken dat dit in deze Nederlandse tijdschriften anders lag.

Uiteindelijk is uit deze thesis gebleken dat de representatie van Afrika en haar bewoners van 1948 tot 1962 werd gezien als wingewest met een overwegende primitieve bevolking. Vanaf 1962 veranderd de beeldvorming naar gelijkwaardige zakenpartners, afkomstig uit de elite. Door deze verandering in de beeldvorming, wordt ook het continent als geheel anders gerepresenteerd. Afrika wordt beschreven als een continent met een eigen geschiedenis en met een eigen hoogwaardige cultuur, die niet langer aan de hand van de Europeaan moet worden genomen, maar zelfstandig is. Daar heeft het continent volgens *Panorama* en *De Spiegel*, net als alle andere wereldvolkeren, recht op. Dit beeld heb ik tot in de laatste artikelen van 1968 over Afrika teruggevonden. Doordat de inhoud van de teksten en de bijbehorende foto's een volledig anders beeld weergeven dan voor 1962, kan ik vaststellen dat dit een wezenlijke verandering is dan in de onderzochte periode daarvoor. De striptekeningen van de 'stereotype Afrikaan' die ik terugvond in de periode 1948-1962 blijft dominant aanwezig. Hieruit blijkt dat de deze stereotypen na een halve decennia zorgen voor

een ambivalente representatie van Afrika en haar continent. Echter, door de blijvende veranderde inhoud van de artikelen in beide tijdschriften, kan worden vastgesteld dat de stereotypen die er nog in *Panorama* en *De Spiegel* zijn teruggevonden, niet meer worden gebruikt om de Europese macht te legitimeren, maar om het oude gangbare beeld van de ‘typische’ Afrikaan op een komische wijze, zonder bijbedoelingen, in stand te houden.

Bibliografie

Aerts, Marijke, *De Zusters van Liefde van Jezus en Maria in Congo: Een Studie van hun Leef- en Denkwereld aan de Hand van hun Briefwisseling (1891-1900)*. Gent: Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000.

Altena, Bert, and Dick van Lente, *Vrijheid en Rede: Geschiedenis van Westerse Samenlevingen 1750-1989*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2011.

Baets, de, A., *De Figuranten van de Geschiedenis: Hoe het Verleden van Andere Culturen wordt Verbeeld en in Herinnering gebracht*. Berchem: Uitgeverij EPO, 1994.

Bartelds, Hanneke, ‘Het Racisme van Edward Blyden.’ *Groniek Historisch Tijdschrift*, no. 151 (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen: April 2001): 169-185.

Bas, de, Jan, *Een Mijter Zonder Kruis: Sint-Nicolaas in de Protestante Pers 1945-2000*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2003.

Bhabha, Homi, ‘The Other Question: Stereotype, Discrimination and the Discourse of Colonialism.’ In *The Location of Culture*, edited by Homi Bhabha, 94-120. London: Routledge, 1994.

Bohannon, Paul, and Philip Curtin, *Africa & Africans*. New York: Natural History Press, 1995.

Butler, Larry, and Sarah Stockwell, *The Wind of Change: Harold Macmillan and British Decolonization*. London: Palgrave Macmillan, 2013.

Christopher, Anthony John, *Colonial Africa*. London: Croom Helm, 1984.

Clarke, Clare, and Lindsay Scorgie-Porter, *An Image of Africa: Racism in Conrad's Heart of Darkness*. Londen: Macrat Library, 2017.

Compte, le, Triene-Mie, and Annik Meulemans, *Verbaal Inzicht*. Houten: Academia Press, 2004.

Corbey, Raymond, *Wildheid en Beschaving: De Europese Verbeelding van Afrika*. Baarn Ambo, 1989.

Dane, Jacques, and Tonnis E. Musschenga, *Door Boekband Bekoord: Boekbanden van Protestants-Christelijke Uitgevers 1892-1940 uit de Nederlandse Industriële Boekbandencollectie van de Universiteitsbibliotheek Groningen*. Groningen: Vereniging Vrienden van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit Groningen, 2005.

Doss, Erika, *Looking at Life Magazine*. Washington: Smithsonian Institution Scholarly Press, 2001.

Dufranse, Dieudonné, *Dom Anselme Le Bail: Abbot of Scourmont 1913-1956: A Monk, an Abbot, a Community*. Collegeville: Liturgical Press, 2010.

Etambala, Zana, *Congo 55/65: Van Koning Boudewijn tot President Mobutu*. Thielt: Uitgeverij Lannoo, 1999.

Falola, Toyin, and Christian Jennings, *Africanizing Knowledge: African Studies Across the Disciplines*. New York: Routledge, 2017.

Firchow, Peter Edgerly, *Envisioning Africa: Racism and Imperialism in Conrad's Heart of Darkness*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2000.

Goos, Marije, *Een Hard en Waakzaam Woord: Engagement in de Literaire Tijdschriften van de 'Lange Jaren Vijftig' (1950-1963)*. Hilversum: Verloren, 2016.

Haenen, Henk, *Sage filosofie: Pleidooi voor Afrikaanse Wegen naar Zelfstandigheid*. Antwerpen: Maklu-Uitgevers, 2012.

Hemels, Joan, and Renée Vegt, *Het Geïllustreerde Tijdschrift in Nederland: Bron van Kennis en Vermaak, Lust voor het Oog. Bibliografie Deel II*. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgeverij, 1997.

Hippler, Thomas, and Miloš Vec, *Paradoxes of Peace in Nineteenth Century Europe*. Croydon: Oxford University Press, 2015.

Hollander, den, Jaap, and Antoon de Baets, *Grenzen in Beweging: De Wereld van 1945 tot Heden*. Antwerpen: Uitgeverij Unieboek, 2013.

Hondius, Dienne, *Blackness in Western Europe: Racial Patterns of Paternalism and Exclusion*. New Brunswick: Transaction Publisher, 2004.

Iliffe, John, *Africans: The History of a Continent*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Kessel, van, Ineke, *Zwarte Hollanders: Afrikaanse Soldaten in Nederlands-Indië*. Amsterdam: Uitgeverij Fosfor, 2005.

Kleppe, Martijn, *De Rol van (Pers)Foto's in de Nederlandse Geschiedschrijving*. Delft: Uitgeverij Eburon, 2013.

Landau, Paul, and Deborah Kaspin, *Images & Empires. Visuality in Colonial and Postcolonial Africa*. Los Angeles: University of California Press, 2002.

Lente, van, Dick. "'Een Getemde Feeke? Het Atoom in Panorama, 1946-1960.'", In *Leonardo voor het Publiek. Een Geschiedenis van de Wetenschaps- en Techniekcommunicatie*. edited by Frans Meijman, Onno de Wit and Stephen Snelders. Amsterdam: VU University Press, 2007, 135-158.

Lörzing, Han, *Thuis in Europa: Een Tijdreis door 37 Landen*. Amsterdam: Uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2016.

Mazrui, Ali Amin, and Christophe Wondji, "Africa since 1935." In *Unesco. International Scientific Committee for the Drafting of a General History of Africa*, edited by Ali Amim Mazrui, 711-56. Berkeley: University of California Press, 1993.

Meredith, Martin, *The Fortunes of Africa: A 5000-Year History of Wealth, Greed, and Endeavour*. Londen: Simon & Schuster Uk, 2004.

Miller, Christopher L., *Black Darkness. Africanist Discourse in French*, Chicago: The University of Chicago Press, 1985.

Mwakikagile, Godfrey, *Africa 1960 - 1970: Chronicle and Analysis*. Dar es Salaam: New African Press, 2009.

Nederveen Pieterse, Jan, *Wit over Zwart: Beelden van Afrika en Zwarten in de Westerse Populaire Cultuur*. Amsterdam: KIT Publishers, 1990.

Nederveen Pieterse, Jan, *Racisme en Beeldvorming. Afrika door Westerse Ogen*. 's-Hertogenbosch: Katholiek Pedagogisch Centrum, 1994.

Nzongola-Ntalaja, Georges, *The Congo: From Leopold to Kabila: A People's History*. London: Zed Books, 2007.

Oostindie, Gert, *Het Paradijs Overzee: De Nederlandse Caraïben en Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker, 1997.

Pakenham, Thomas, *The Scramble for Africa*. Londen: Abacus, 1991.

Peters, Frans, *Vervlogen Verwachtingen: De Teloorgang van Nieuw-Guinea in 1961-1962*. Leiden: KITLV Uitgeverij, 2010.

Peterson del Mar, David, *African, American: From Tarzan to Dreams from my Father – Africa in the US Imagination*. Chicago, University of Chicago Press, 2017.

Prins, de, Herman, and Mark van den Wijngaert, *Oost tegen West, Noord tegen Zuid: De Wereldgeschiedenis vanaf 1950*. Antwerpen: Garant Uitgevers, 2005.

Rietveld-van Wingerden, Marjoke, *School en Cultuur: Eenheid en Verscheidenheid in de Geschiedenis van het Belgische en Nederlandse Onderwijs*. Assen: Koninklijke Van Gorcum, 2006.

Salemink, Theo, *De Afrikaanse Mythe*. Utrecht: Uitgeverij Kok Kampen, 1997.

Salemink, Theo, "Beeld van Afrika, Zelfbeeld van Europa.", In *Gaan voor God: Ideaal en Praktijk van Missie in Historisch Perspectief*, edited by José Eijt, 111-138. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 1998.

Sprang, van, Alfred, "Een Eed in de Nacht, De Mau-Mau Zweert Dood aan de Blanken." *De Spiegel*, 8 November 1952. 12-16.

Steen, van der, Paul, *Ware Grootheid, Schamele Kleinte: Twee Eeuwen Nederland*.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2013.

Stuurman, Siep, *De Uitvinding van de Mensheid: Korte Wereldgeschiedenis van het Denken over Gelijkheid en Cultuurverschil*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.

Storey, John, *Cultural studies and the study of popular-culture*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2010.

Vermeulen, Gert, *Justitie, Binnenlandse Zaken en Veiligheid: Europese en Internationale Institutionele en Beleidsontwikkeling*. Antwerpen: Makulu, 2014.

Vos, Chris, *Bewegend Verleden. Inleiding in de Analyse van Films en Televisieprogramma's*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2004.

Waard, de, P., *Wereldwijzer Kenia*. Rijswijk: Uitgeverij Elmar, 2008.

Wallerstein, Immanuel, *Afrika: The Politics of Independence and Unity*. Lincoln & Londen: University of Nebraska Press, 2005.

Weereld, van der, A.B., *Een Vlaming op Reis door Kongo*. Kortrijk: Vermaut, 1929.

Weiner, Melissa, ‘‘Colonized Curriculum: Racializing Discourses of Africa and Africans in Dutch Primary School History Textbooks.’’ *Sociology of Race and Ethnicity*, vol. 2 (January 2016): 450-65.

Wesseling, Henk, *Verdeel en Heers. De Deling van Afrika, 1880-1914*. Amsterdam: Bert Bakker, 1991.

Wijnen, van, Harry, *De Prins-Gemaal: Vogelvrij en Gekooid*. Amsterdam: Balans, 1992.

Wright, William D., *Black History and Black Identity: A Call for a New Historiography*. Westport: Praeger, 2002.

Verslagen kamerdebatten Tweede Kamer der Staten-Generaal

‘‘26^e vergadering – vergadering van dinsdag 9 november 1949’’ Tweede Kamer der Staten-Generaal, November 9, 1949.

‘‘57^e vergadering – vergadering van dinsdag 10 mei 1960’’ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Mei 10, 1949.